

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin Kütü'l-Uş-şâk ve Hülâsatü'l-Esrâr Adlı Eseri, 1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 9. *Şerh-i Kelâm-ı Kibâr* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/2, vr. 88^b-90^b). 10. *Nikâtü'l-hikem*. İnsân-ı kâmil, insan fıtratı, dünya âlemi, hakikat-i meâdîn, hakikat-i insaniyye, yakın ve irade gibi konuları ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1510, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2563; Tübingen Devlet Kitaplığı Arşivi, nr. 1402; AÜ DTCF Ktp., Yazmalar, M. Con, nr. 371/2). 11. *Kitâb-ı Tâlia fî esrâr-i'l-ilâhiyyeti's-sermediyye*. Eserde tevhid ve ilhâd, ma'rifet-i nefis ve mârifetullah, hazarât-ı hamse ve a'yân-ı sâbite, küfr-i hakikî, muhabbet, nefis, sır, hakikat, zât ve vücûd konuları işlenmektedir (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1504, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2573; İÜ Ktp., TY, nr. 923/1, vr. 1^b-24^a). 12. *Medâr-ı Sâlikân* (İÜ Ktp., TY, nr. 2242/2, vr. 32^b-64^b). 13. *Etvâr-ı Hâcegân* (İÜ Ktp., TY, nr. 2242/3, vr. 65^b-83^b). 14. *Te'vîlât-ı Erbaîn*. Kırk hadis şerhidir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2710/1, vr. 1^b-14^b). 15. *Şerh-i Kelâmî'l-Vâsitî* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/3, vr. 91^b-95^a). 16. *Şerh-i Kelimât-ı Bedreddîn* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/4, vr. 95^b-101^a). 17. *Şerh-i Kelâm-ı Ca'fer-i Sâdık* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/5, vr. 101^b-111^b). 18. *Mecmau'l-maârif*. Tasavvuf terimlerine dairdir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2549; İÜ Ktp., TY, nr. 923/2, vr. 25^b-43^b). 19. *Subhatü'l-levâiyh*. Taalluk, tahalluk ve tahakkuk açısından abâdile, otuz üç tasavvuf terimi ve doksan dokuz lâihayı ihtiva eder (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 317, vr. 79^b-139^a). 20. *Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyyât*. Niyâzî-i Mısırî ile Nakşî-i Akkirmânî'nin bazı gazellerinin şerhine dairdir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 283, vr. 77^b-92^a). 21. *Şerh-i Nûnân*. Nûn harfinin tasavvufî mânasına dair bir beytin şerhidir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 283, vr. 92^b-93^a). *Bahrü'l-velâye*'de adlarını zikrettiği diğer eserleri şunlardır: *Risâle-i Şerh-i Celâliyye*, *Es'iletü'l-esrâr*, *Tebssiratü'l-irfân*, *Târîh-i Köstendil*, *Risâle-i Vesâyâ*, *Usûlü'l-vusûl*.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Şeyhî, *Lemaât-ı Nakşibendiyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 200, vr. 3^a-22^b; a.mlf., *Terkibât-ı Erbaîn*, İÜ Ktp., TY, nr. 3469/6, vr. 112^b-113^b; a.mlf., *Mektûbât-ı Erbaîn*, İÜ Ktp., TY, nr. 3469/7, vr. 134^a-186^a; a.mlf., *Bahrü'l-velâye: 1001 Süfi* (haz. Sezai Küçük – Semih Ceyhan), İstanbul 2007, hazırlayanların girişi, s. 25-47; *Osmanlı Müellifleri*, I, 88; Ali Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Ankara 1989.

SEMİH CEYHAN

SÜLEYMAN b. TARHÂN (سليمان بن طرхан)

Ebü'l-Mu'temir Süleymân
b. Tarhân et-Teymî
(ö. 143/761)

Hadis hâfızı, tâbiî.

Muhtemelen 46 (666) yılında doğdu. Basra'da ikamet eden Benî Teym b. Mürre ile birlikte yaşadığı için Teymî nisbesiyle anılır. Tarhân adının Altaylar'da eski Türkler'de demircilere ve sanatkârlara, siyasi-dinî nüfuzu olan kişilere verildiğinden hareketle onun Türk asıllı olduğunu ileri sürerler olmuşsa da kaynaklarda bu yönde bir bilgi yoktur. Kendisi gibi oğlu Mu'temir de muhaddis olup rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Daha çok Süleyman et-Teymî diye tanındı. Sahâbeden Enes b. Mâlik ile görüşerek ondan on dört hadis rivayet etti. Kendilerinden hadis rivayet ettiği diğer hocaları büyük tâbiiler olup bunlar arasında Tâvûs b. Keysân, Ebû Osman en-Nehdî, Hasan-ı Basrî, Sâbit el-Bünânî, Ebû İshak es-Sebîî, Katâde b. Diâme ve akranı A'meş zikredilir. Kendisinden başta oğlu Mu'temir olmak üzere hocası Ebû İshak es-Sebîî, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Zâide b. Kudâme, Hammâd b. Seleme, Abdullah b. Mübârek gibi muhaddisler hadis rivayet etti. Ali b. Medîni'ye göre Süleyman b. Tarhân, 200 kadar hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû'l-Hasan el-İclî gibi hadis münekkitlerinin onun sika olduğunu söylemelerine karşılık İbn Uleyye, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî gibi hadis tenkitçileri, Süleyman b. Tarhân'ın kendilerinden bizzat hadis dinlemediği bazı kimselerden hadis rivayet ettiğini belirterek, onun tedlîs yaptığını söylemişlerdir. Ayrıca mürsel rivayetleri dolayısıyla eleştirilmiş, ancak Yahyâ b. Saîd el-Kattân bunların çok fazla olmadığını belirterek onu savunmuştur. Basra'nın tanınmış üç hadis hâfızından biri kabul edilen Süleyman'ı Şu'be b. Haccâc sâdık bir râvi diye değerlendirmiş, onun Hz. Peygamber'den hadis rivayet ederken hata etme korkusuyla renkten renge girdiğini belirtmiştir. Süleyman b. Tarhân talebelerine beş hadisten fazla rivayet etmez, daha fazla rivayet etmesi için ısrar edenini de azarlardı. Onun bir özelliği de kendisine hadis rivayet edeceği kimsenin ehliyetini tesbit etmek için onu imtihan etmesiydi. Basra'nın zâhidleri arasında sayılan Mu'temir b. Süleyman ile birlikte sabaha kadar mescidleri dolaşıp her birinde

namaz kıları. Oğlu onun kırk yıl boyunca gün aşırı oruç tuttuğunu söylemiştir. Süleyman b. Tarhân Zilkade 143'te (Şubat 761) Basra'da vefat etti. Hz. Ali'ye muhabbetiyle bilindiği kaydedilen Süleyman'ı hadisçi kimliğinin yanında tarihçi ve ilk meğâzî âlimi olarak görenler de olmuştur. Futat Sezgin, onun *Kitâbü'l-Megâzî* adlı bir eserinden söz etmiş, Hatîb el-Bağdâdî'nin bu kitabı rivayet etmek için Dimaşk'ta bir hocasından icâzet aldığını belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 252; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 20-21; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukâşe), s. 475-476; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 124-125; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, IV, 300-301; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 27-37; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 5-12; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 195-202; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 150-151; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 156-159; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzib*, IV, 201-203; Sezgin, *GAS* (Ar.), II, 83-84; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 111; Zekeriyâ Kitapçı, *Saadet Asrında Türkler İlk Türk Sahâbe, Tabîi ve Tebea Tabîleri*, Kon-ya 1993, s. 96-102.

BİLAL SAKLAN

SÜLEYMAN b. YESÂR (سليمان بن يسار)

Ebü Eyyûb Süleymân b. Yesâr
el-Hilâlî el-Medenî
(ö. 107/725)

Medineli meşhur
yedi tâbiîn fakihinden biri.

34 (654) yılında doğdu. İran asıllı Yesâr'ın dört oğlundan biri olup daha az bilinen künyeleri Ebû Abdurrahman ve Ebû Abdullah'tır. Babası ve kardeşleri gibi o da Hz. Peygamber'in hanımı Meymûne'nin âzatlısıydı ve onunla mükâtebe akdi yapmıştı. Meymûne, Süleyman'ın velâ hakkını daha sonra yeğeni Abdullah b. Abbas'a bağışladı (İbn Hacer, IV, 229). Süleyman'ın yine Hz. Peygamber'in hanımı olan Ümmü Seleme'nin âzatlısı olduğu da söylenir. Kuvvetli rivayete göre 107'de (725) vefat etti.

Tâbiîn dönemi fakihlerinin birinci tabakasını teşkil eden, Medineli meşhur yedi fakihin de (fukahâ-i seb'a) içinde bulunduğu on âlimin en üstünü olarak Saîd b. Müseyyeb'le birlikte Süleyman b. Yesâr'ın adı zikredilir (İbn Habîb, s. 161). Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye, bir rivayete göre Mâlik b. Enes ve diğer bazı âlimler onu Saîd b. Müseyyeb'den üstün saymış (İbn Sa'd, VII, 173; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 445, 446; İbn Hacer, IV, 229), bizzat Saîd b. Müseyyeb, Süleyman'ın o günde yaşayan en bilgili kişi olduğunu söyleyip (İbn

Sa'd, II, 330; Mizzî, XII, 104; Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ, IV, 446) bazı ilmî konular-da kendisine danışanları ona göndermiştir.

Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği döneminde onun danışma meclisinde bulunan (İbn Sa'd, VII, 328) ve Medine çarşısının düzenini sağlamakla görevlendirilen (a.g.e., VII, 173) Süleyman, özellikle Resûlullah devrinden beri süregelen uygulamalar (sünen-i mâziye) ve Medineliler'in icmâi hakkındaki bilgisiyle öne çıkar. İmam Mâlik'in geçmiş uygulamalar konusunda Medine'nin en bilgili kişilerinden biri saydığı Süleyman (Fesevî, I, 549), önceki âlimlerin sözlerini aktarırken bunların görüş birliği içinde oldukları hususlara sıkça işaret etmiştir (meselâ bk. Şâfiî, VII, 202; İbn Hazm, X, 47). "Abdurrahman b. Mehdî Mâlik'in, Mâlik Süleyman b. Yesâr'ın, Süleyman Ömer b. Hattâb'ın görüşlerini benimserdi" şeklindeki rivayet de (Kâdî İyâz, I, 400) Süleyman b. Yesâr'ın sahâbî kavillerinin sonraki nesillere intikalini sağlama hususunda önemli bir role sahip olduğunu ve Medine fıkıh çevresini etkilediğini gösterir. Öte yandan İbn Habîb es-Sülemî, Mâlik'in *el-Muvatta'a*'da kullandığı "el-emrû'l-müctema" aleyh indenâ" (bizde [Medine'de] üzerinde ittifak edilen görüş) ifadesiyle içinde Süleyman'ın da bulunduğu meşhur on tâbiîn fakihinin fikir birliği ettiği hususları kastettiğini belirtmektedir (*et-Târîh*, s. 161). Aynı zamanda kurrâdan olan (İbn Hibbân, IV, 301) ve Medine'de talâk konularını en iyi bilenler arasında gösterilen (İbn Sa'd, II, 330; Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ, IV, 448) Süleyman b. Yesâr ile ağabeyi Atâ'nın fetvalarının değerlendirildiği rivayetlerde Atâ'nın meselelere bir hâkim gibi yaklaştığı vurgulanırken Süleyman'ın müftü sıfatının öne çıktığına dikkat çekilir (Fesevî, I, 549-550).

Kuzey Afrika'ya gittiği söylenen (DîA, XXIX, 377), Velîd b. Abdülmelik zamanında Dimaşk'a seyahat eden, hadis konusunda güvenilir olması yanında çok hadis rivayet edenler arasında zikredilen (İbn Sa'd, VII, 173) ve rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Süleyman b. Yesâr'ın kendilerinden hadis rivayet ettiği bazı kişiler şunlardır: Câbir b. Abdullah, Râfî b. Hadîc, Ebû Saîd el-Hudrî, Hassân b. Sâbit, Peygamber'in âzatlısı Ebû Râfî, Zeyd b. Sâbit, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Meymûne, Ümmü Seleme, Âişe, Fâtıma bint Kays, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî, Urve b. Zübeyr ve kendi kardeşi Abdülmelik b. Yesâr. Süleyman b. Yesâr'dan rivayette bulunan kişiler arasında da

şu isimler yer alır: Amr b. Dînâr, Abdullah b. Dînâr, Ebû'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Bukeyr b. Abdullah el-Eşec, Sâlih b. Key-sân, Amr b. Meymûn, İbn Şihâb ez-Zührî, Mekhûl b. Ebû Müslim, İbn Ömer'in âzatlısı Nâfî, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Üsâme b. Zeyd el-Leysî, Rebiâtürre'y, Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed, oğlu Abdullah b. Süleyman b. Yesâr, ağabeyi Atâ b. Yesâr, Amr b. Şuayb, Kâtâde b. Diâme.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *İhtilâfû Mâlik ve's-Şâfi'î* (el-Üm içinde, nşr. M. Zührî en-Neccâr), Beyrut 1393, VII, 202; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, II, 330; VII, 173, 328; İbn Habîb es-Sülemî, *et-Târîh* (nşr. J. Aguadé), Madrid 1991, s. 161; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 549-550; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 301; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, X, 47; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, I, 400; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XII, 100-105; Zehebî, A'lâmü'n-nübelâ, IV, 444-448; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 100-103; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, IV, 229; İsmail Yığit, "Meşrikiler", *DİA*, XXIX, 377.

ORHAN ÇEKER

SÜLEYMAN ZÂTÎ

(ö. 1175/1761)

Celvetî şeyhi, şair.

1095'te (1684) Gelibolu'da doğdu. Bursalı veya Keşanlı olduğu kaydedilmekteyse de kendisi *Miftâhu'l-mesâil* adlı eserinin mukaddimesinde Gelibolulu olduğunu söyler. Onun Bursalı diye gösterilmesi tahsilini ve seyrü sülûkünü burada tamamlaması, Keşanlı olarak gösterilmesi ise bu şehirde uzun yıllar irşad faaliyetinde bulunması sebebiyledir. İsmâil Hakkı Bursevî'nin halifesi olan Süleyman Zâtî 1135 (1722) yılı başlarında şeyhi tarafından irşad göreviyle Gelibolu'ya gönderildi. Şeyhinin vefatının (1137/1725) ardından Keşan'a gelip burada açtığı tekkede irşad faaliyetlerini sürdürdü. Kaynakların çoğunda Süleyman Zâtî'nin 1151 (1738) yılında Keşan'da vefat ettiği kaydedilmektedir. Edirneli Ahmed Bâdî ise ölüm tarihini, halifesi Ali Senâî Efendi'nin şeyhin vefatı için yazdığı tarih manzumesinden hareketle 22 Cemâziyelevvel 1175 (19 Aralık 1761) şeklinde verir. Ali Senâî Efendi bir manzumesinde şeyhinin kabri üzerine 1763'te bir türbe inşa edildiğini söyler.

Süleyman Zâtî'nin vefatından sonra yerine oğlu Hüseyin Şâhî Efendi geçmiştir. Tekkenin daha sonraki şeyhleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân*'ında yer alan, "Ne Kâdirî var anda ne hod Halvetî / Fakat tek-

ye-i Zâtî vü Celvetî / O şehre melâz olmuş ol nîk zât / Bulur ilticâ eyleyenler necât" şeklindeki beyitlerinden Süleyman Zâtî'nin Keşan'da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Süleyman Zâtî'nin türbesi zamanla harap olmuş, Gelibolu sancağı idare meclisinin mazbatasıyla hazine-i hâssa tarafından tamiri talep edilmiş, onarım çalışması 1900'de tamamlanmıştır. Hüseyin Vassâf burayı "ziyâretgâh-ı uşşâk" diye nitelediğine göre XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ayakta olan türbe günümüze ulaşmamıştır. Süleyman Zâtî'nin oğlu Hüseyin Şâhî'nin yanı sıra Ali Senâî, Mustafa Efendi, Şarköylü Ahmed Fahreddin Efendi, Seyyid Ebûbekir Efendi adlı dört halifesi olduğu bilinmektedir. Bunlardan Ali Senâî Efendi bazı kaynaklarda oğlu diye gösterilmekteyse de bu bilgi yanlıştır. Divan sahibi bir şair olan Ali Senâî Efendi, Edirne'de bir Celvetî tekkesi açmış, 1786 yılında burada vefat etmiştir. Şiirlerinde "Zâtî" mahlasını kullanan Süleyman Efendi'nin Niyâzî-i Mısırlı ve İsmâil Hakkı Bursevî'nin tesiri altında olduğu görülmektedir. Bursalı Mehmed Tâhir, onun irfan sahibi kâmil bir zat olup şiirlerinde İsmâil Hakkı Bursevî'nin ruhaniyetinden istifade ettiğinin açıkça görüldüğünü söyler; Hüseyin Vassâf ise şiirde ve tasavvufta yüksek bir seviyeye ulaştığını belirtir.

Eserleri. 1. *Divan*. 1841 yılında basılan divanın çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları vardır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 92). 143 gazel, "Kaside-i Hacc-ı Ma'neviyye" başlıklı otuz sekiz beyitlik bir kaside ve "târîh-i te'lîf" başlıklı iki beyitten meydana gelen eser müellifin *Sevânihu'n-nevâdir*i ile birlikte Mehmet Arslan tarafından Latin harfleriyle yayımlanmıştır (Sivas 1994). 2. *Sevânihu'n-nevâdir fî ma'rifeti'l-anâsır* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3429/2). Mesnevi tarzında kaleme alınan 846 beyitlik eser bazı kütüphane kayıtlarında *Mecmau'l-anâsır ve menbau's-serâir* adıyla da geçmektedir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 270/4). Eserde anâsır-ı erbaa, varlıkların zuhuru, âlem-i sagir, âlem-i kebîr, nefsi tanıma, insan tabiatı ve akl-ı kül, akl-ı münebbih, akl-ı maâd, akl-ı maâş gibi hususlar yer almaktadır. 3. *Miftâhu'l-mesâil*. Âhiret, levh-i mahfûz, mukadderat, hâdis-i kudsi, mebd ve meâd, insan ve cinlerin yaratılış sebebi, tenâsüh, namazın sırları gibi konuları ihtiva eden eser bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında *Yirmi Üç Es'ile-i Mutasavvifâneye Cevab-*